

დავით მერკვილაძე
დამოუკიდებელი მკვლევარი,
საქართველო
datomerkvila@yahoo.com

შაქის ხან ჰუსეინის მიერ ავარიელთა ჯარის დაქირავება 1771 წელს და ერეკლე II

რუსეთსა და ოსმალეთს შორის 1768 წელს დაწყებულმა ომმა და პეტერბურგის გადაწყვეტილებით სამხრეთ კავკასიაში ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეებში „დივერსიული“ მიზნებისათვის ამ ომში ქართლ-კახეთის მეფის, ერეკლე II-ის ჩართვამ აღმოსავლეთ კავკასიის მმართველთა შორის პოლიტიკურ ურთიერთობებზე მეტ-ნაკლებად საგრძნობი გავლენა იქონია. ვითარებას ამძაფრებდა პორტას მოწოდებები კავკასიელი მუსლიმი მფლობელებისადმი, სარწმუნოების დაცვის მოტივით ჩრდილოელი „ურჯულო“ მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაბმულისყვნენ. უშუალოდ სულთნისა თუ სულთნის დავალებით აღმოსავლელი ფაშების ამგვარ მოწოდებებს ადრესატებისათვის უხვად გაღებული ფული უმაგრებდა ზურგს. სწრაფად იცვლებოდა კავკასიელ მმართველთა პოლიტიკური განწყობები ერთმანეთის მიმართაც. ძველი მოკავშირეები ზოგჯერ ერთმანეთის მტრებად იქცეოდნენ ხოლმე და ხანაც - პირიქით.

1771 წლის 14 ნოემბერს რუსეთის სამხედრო სამსახურში მდგარი თერგის ჯარის როტმისტრი ჰასბულატ შამურზინი ყიზლარის კომენდანტ პარკერს დაღესტნიდან დაბრუნების შემდეგ მის მიერ მოპოვებულ სადაზვერვო ცნობებზე დაყრდნობით მოახსენებდა: „*ჯეხ კიდევ ჩემს ავარეთში მისვლამდე, ხანის ძმა და მისი უფროსი ვაჟი მათი შეკრებილი ხალხით შაქის ხან ჰუსეინის თხოვნით წავიდნენ მასთან საქართველოს მეფე ერეკლეს წინააღმდეგ დასახმარებლად, საითკენაც ახლა მთის ყველა ადგილიდან ლეკები და თავლელები¹ ემზადებიან წასასვლელად. და ამბობენ, შაქის ხანი შეჰპირდა ავარეთისას, *რომ მათი მოსვლის შემდეგ გაუგზავნის სამი ათას მანეთს, ხოლო მათ ყველას მომავადში მისცემს კახკ ჯამაგის და ყველა ისინი იქ გამოიზამთხებენ, გაზაფხულზე გაიმართება ბრძოლა.*“ ამავე მოხსენებიდან ვიგებთ, რომ ამის გამო ახალციხისაკენ წარმატებული*

1 თავლელებს (რუსული წყაროების Тавлинцы) უწოდებდნენ დაღესტნის ჩრდილოეთ ნაწილში მობინადრე მთიელებს, საპირისპიროდ დაღესტნის სამხრეთი ნაწილის მთიელებისაგან, რომელთაც ზოგადის სახელით, ლეკებად მოიხსენიებდნენ).

ლაშქრობიდან ერეკლე II უკან გამობრუნებულა და პატაკის ჩანწერი დროს უკვე ჯარით იდგა თავისი სამეფოს „საზღვართან ჰუსეინ ხანის წინააღმდეგ“. შაქის ხანის დასახმარებლად დაღესტნიდან წასული დაქირავებულები იქვე აპირებენ გამოზამთრებას, ამიტომ მათგან რაიმე მნიშვნელოვანი თავდასხმები ამ მხარეს (ანუ რუსეთის საზღვრებზე - დ. მ.) მოსალოდნელი არააო - დასძენდა თერგის ჯარის როტმისტრი (გამრეკელი 1968: 195-196; გაჭიევი 1988: 138-139).¹

ნიშანდობლივია, რომ მალე მოვლენები პატაკში აღწერილი გეგმისაგან სრულიად განსხვავებულად წარიმართა: ჰუსეინ ხანმა თავისი და დაქირავებულთა ჯარი არა დასავლეთით, ქართლ-კახეთის სამეფოს საზღვრებისაკენ, არამედ საპირისპირო მიმართულებით, შემახისაკენ მიმართა, ამ მხარეში გაბატონებული ყუბა-დერბენდის ხან ფათალის აქედან გასაძევებლად. ხოლო ამისათვის დაღესტნელ დაქირავებულებს შაქში გამოზამთრება სულაც არ მოუწიათ და მათ მოკავშირეებთან ერთად, ფათალი ხანის ჯართან 1771 წლის დეკემბერში ან მომდევნო წლის იანვარში გამართეს ბრძოლა (მერკვილაძე 2022: 184-185).

ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ მანამდე ერეკლე II ჰუსეინ ხანს უცხადებდა მხარდაჭერას ყუბის ხანთან დაპირისპირებისას. 1768 წელს მომეტებულად გაძლიერებული ფათალი ხანი შემახის სრული დაპყრობის შემდეგ შეეცადა, დაემორჩილებინა ასევე ჰუსეინ ხანი, რომელიც მონაწილეობდა შემახელი დიდებულების შეთქმულებაში, ფათალი ხანის ბატონობისაგან განთავისუფლებას რომ ისახავდნენ მიზნად. ამ დროს ერეკლე მეფე კი არათუ არ დათანხმდა ყუბის ხანის მოწოდებას, ერთობლივად ემოქმედათ შაქის სახანოს წინააღმდეგ,² არამედ ჰუსეინ ხანის მხარე დაიჭირა და ფათალი ხანი აიძულა, ამ უკანასკნელს შერიგებოდა.³ ერეკლე II-ის მხარდაჭერა ჰუსეინ ხანისადმი, ისევე როგორც მოგვიანებით სამხედრო ძალით ყარაბაღის ხან იბრაჰიმისათვის განეული დახმარება (ცაგარელი 1891: 108), განპირობებული იყო მეფის გადანყვებილებით, არ დაეშვა რეგიონში ფათალი ხანის ზედმეტი გაძლიერება (მერკვილაძე 2022: 177). მოგვიანებით, 1770 წლის გაზაფხულზე, ჰუსეინ ხანი

1 გაჭიევის რედაქტორობით გამოქვეყნებულ დოკუმენტების კრებულში პატაკის ჩანაწერი დათარიღებულია 13 ნოემბრით. რუსულენოვანი წყაროების ქართული თარგმანები აქაც და შემდეგშიც ჩვენია.

2 შემახელი დიდებულების შეთქმულების, ამ შეთქმულებაში ჰუსეინ ხანის მონაწილეობისა და ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ ფათალი ხანის მიერ ქართლ-კახეთის მეფისა და ყარაბაღის ხანის მოწვევის შესახებ რუს კონსულ სულიაკოვს ეცნობა 1968 წლის 10 სექტემბერს. დოკუმენტი იხ (აბდულაევი 1958: 159-160).

3 გრაფ პანინისადმი გაგზავნილ უწყებაში ერეკლე II აღნიშნავდა: როცა ფათალი ხანი „წამოვიდა დაღესტნის ჯარითა და შირვანი დაიჭირა, იქიდან შაქის ხანზედ მოვიდა და დაამარცხა. ეს საქმე რომ ჩვენთან განცხადებული შეიქნა, ამ ჟამად ჩვენ შაქის ხანს ჯარით შევეწინით და ამ ჩუენის შეწვევის გამო ყუბახანს თავისი წადილი დაუსხნა და, შერიგება მოინდომა და შერიგდა“ (მაჭარაძე 1988: 359).

(იბრაჰიმ ხანთან ერთად) ქართველ მეფეს სთავაზობდა მოკავშირეობას და მიმართავდა დახმარებისათვის, რათა ფათალი ხანი გაეძევებინათ შირვანიდან (შემახიდან) და იქ დამხობილი ადგილობრივი აღასი ხანის ხელისუფლება აღედგინათ. ერეკლესაც იგივე სურვილი ამოძრავებდა, მაგრამ ვინაიდან ამ დროს იგი უკვე ჩართული იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში, ხსენებულ გეგმაში პირდაპირი მონაწილეობისაგან თავი შეიკავა, თუმცა შაქისა და ყარაბაღის ხანებს თანადგომას უცხადებდა და აიძულებდა.¹

რაც შეეხება ხუნძახის ბატონ ნურსალ-ბეგს, ანუ ავარეთის ხან (//ნუსალ) მეჰმედ (//მუჰამედ) IV-ს, საქართველოში მისი წარუმატებელი დიდი ლაშქრობების² შემდეგ ერეკლე II-ს მასთან ურთიერთობა უკვე წლების წინ მოეგვარებინა და ერთგვარ მოკავშირედაც კი გაეხადა. ქართლ-კახეთის მეფის სამსახურის სანაცვლოდ ხუნძახის ბატონს მეფისგან ჯამაგირიც ჰქონდა დანიშნული: „მასუკან ჩვენთან შემორიგება მოინდომა, ჩვენც შევრიგდით და მცირეს რასმე ჯამაგირს ვაძლევთ“ - ატყობინებდა ერეკლე II რუსეთის მთავრობას (მაჭარაძე 1988: 360-361).

ზემოაღნიშნულ გარემოებათა (ერეკლეს მოკავშირული ურთიერთდამოკიდებულება შაქის ხან ჰუსეინთან და ხუნძახის მმართველ ნურსალ-ბეგთან, ამ უკანასკნელთა ერთობლივი ლაშქრობა ფათალი ხანის წინააღმდეგ) გათვალისწინებით, ერთი შეხედვით რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს თერგის ჯარის როტმისტრის მოხსენება ყიზლარის კომენდანტისადმი იმ დროს არსებულ პოლიტიკურ ვითარებასთან სრულიად შეუსაბამო იყო. თუმცა, ამავე დროს, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთ-ოსმალეთს შორის ომმა და ამ ომში ქართლ-კახეთის სამეფოს ჩათრევამ შიდაკავკასიურ პოლიტიკური ურთიერთობებში თვალშისაცემი ცვლილებები შეიტანა.

უკვე 1769 ოქტომბერში ჩნდება პირველი ცნობები, რომ დაღესტა-

1 იხ. კონსულ ბოგოლუბოვის მოხსენება რუსეთს საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი (მაჭარაძე 1997: 270-271). აღსანიშნავია, რომ ხსენებული რუსი კონსული საგარეო საქმეთა კოლეგიას ურჩევდა, რუსეთის საიმპერატორო კარს დაერწმუნებინა ერეკლე II, რომ მიმდინარე ომის პირობებში არ გაელიზიანებინა (ირანის) ვეჟილი (ქერიმ-ხანი) და რუსეთის მომიჯნავე სახანოების მმართველი ფათალი ხანი, არამედ მეფისავე ინტერესების მიუხედავად (ფათალი ხანის გაძლიერების შეზღუდვას რომ ისახავდა მიზნად), მოკავშირე ხანებისათვის მხოლოდ „თავშეკავებული თანადგომა“ გამოეცხადებინა და პირდაპირი ჩარევისაგან თავი შეეკავებინა, უფრო კი ხანებს შორის უთანხმოების მოსაგვარებლად ეზრუნა (მაჭარაძე 1997: 27). ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ერეკლეს ზემოხსენებული პოზიცია, სავარაუდოდ, სწორედ რუსეთის ფაქტორით უნდა ყოფილიყო განპირობებული.

2 იგულისხმება ერეკლე II-ისა და თეიმურაზ II-ის მიერ ნურსალ-ბეგის ჯარის დამარცხება მჭადიჯვართან, არაგვის ხეობაში, 1754 წელს; ნურსალ-ბეგისავე უშუალოდ მცდელობა, დაღესტნელთა გაერთიანებული ჯარითა და ქარელი ლეკების ლაშქრით ავღო ყვარლის ციხე 1755 წელს და მისი ჯარის დამარცხება საქართველოში უკანასკნელი ლაშქრობისას 1758 წელს. ბოლო ლაშქრობის შესახებ იხ. (ორბელიანი 1981: 246).

ნში და ყუბის ხანთან ჩავიდნენ ოსმალო ემისრები, რათა დაღესტნელი მეთაურები და ფათალი ხანი რუსეთის წინააღმდეგ ჩაებათ მიმდინარე ომში.¹ მალევე გაირკვა, რომ ყაზიყუმუხის მთავრის ძე ჰაჯი გერაი (აჯი გარაი) სულთან მუსტაფა III-ს სასახლეში მიუღია, ფაშობა უბოძებია² და დიდი ოდენობით ფულიც მიუცია, რათა დაღესტნელთაგან ჯარი შეეგროვებინა, რომელთა დახმარებითაც იმედოვნებდა ოსმალეთის მოშიშვლებული ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვრების დაცვას.³ შესაბამისი მიწვევა მიუვიდა ხუნძახის მმართველსაც, რომელმაც მყის კაცი გამოაგზავნა ერეკლე II-სთან რჩევის მისაღებად, თუ როგორ მოქცეულიყო ამგვარ ვითარებაში. მეფემ კი მას ამ ღონისძიებაში მონაწილეობისგან ხელი ააღებინა.⁴

ჰაჯი გერაი სხვა დაღესტნელ ბელადებთან ერთად დაიღუპა ასპინძის ცნობილ ბრძოლაში 1770 წლის 20 აპრილს.⁵ ამის გამო გაბოროტებული ყაზიყუმუხის ხანი მუჰამედი (1743-1789)

შურისძიების მიზნით, გამალებით შეუდგა დაღესტნელთა და სხვა კავკასიელ ხანთა მონაწილეობით დიდი სამხედრო კოალიციის შეკვრის მცდელობას ქართლ-კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ. მაშინაც ეს ამბავი ხუნძახის (ავარეთის) ნუცალმა ერეკლეს აცნობა და თან დასძინა, რომ ამ შეთავაზებაზე მას უკვე ეპასუხა, „*ჩვენსა და ეხეკვე ხანს შოხის დამყაჩებურია ძმუხი ეხთგუდი მეგობხობა და ჩვენ ახ შეგვიძლია მისი დახლვევა უკუნისამდე*“.⁶ თუმცა სამხრეთ-კავკასიაში რუსული ჯარის გამოჩენისა და გააქტიურების შემდეგ,

1 ამის შესახებ ერეკლეს უცნობებია ა. მოურავოვისათვის, ხოლო ამ უკანასკნელმა ეს შეატყობინა ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსული ჯარის მეთაურ გენერალ ტოტლებენს. დოკუმენტი იხ. (მაჭარაძე 1988: 428).

2 როგორც ტოტლებენისადმი მოურავოვის 1770 წლის 30 აპრილის პატაკიდან ირკვევა, ჰაჯი გერაისათვის სულთანს თბილისის ფაშობა უწყალობებია წინდაწინ (მაჭარაძე 1988: 575; 128).

3 1970 წლის 2 იანვარს მეფე ერეკლე ა. მოურავოვს წერდა: „სურხავიშვილი ჰაჯი გარაილ კონსტანტინოპოლს იყო, ხონთქარს ორი ათასი ქისა მოუცია და ფაშო[ბ]ის სახელიც დაურქმევია. მას დაღისტანში კაცი გაუგზავნია, თავისი ძმა და დაღისტნის ჯარი დაუბარებია, რომ ოსმალთ შემწეთ მოუვიდნენ. ამას გარდა, რაც დაღისტანში უფროსნი კაცნი არიან, ყველას ცალ ცალკე ვეზირი დამაც და ახალციხის ფაშიდამაც წიგნები მოუვიდათ, რომ ყველანი ჯარით მოეხმარნენ“ (მაჭარაძე 1988: 521).

4 ამის თაობაზე ერეკლე II წერდა გენ. ტოტლებენს 1769 წლის 27 დეკემბერს. დოკ. იხ. (მაჭარაძე 1988: 492).

5 მიუხედავად იმისა, რომ ჰაჯი გერაის ცხედარი დახოცილთა შორის არ უპოვიათ, 1770 წლის 12 მაისის წერილში ერეკლე II-მ ასპინძის ბრძოლაში დახოცილ დაღესტნის „ჩინებულ და თავ კაცთა“ შორის ნ. პანინს დაუსახელა „კუმუხის მთავრის შვილი, რომელს თვით ხვანთქარმა ფაშობა მისცა, აჯი გაჰრაი“, ვინაიდან მისი უმხედრო ცხენი მეფისთვის მიურთმევიათ: „ამისი სიკუდილი უფრო ჩანს, ვიდრე სიცოცხლე, ამ მიზეზით, [რომ] მისი ცხენი აღკაზმული ჩუენ მოგვართვეს“ - დასძინდა იქვე ერეკლე (ცაგარელი 1898: 31).

6 წერილი დაწერილი ჩანს 1770 წლის 4 ივნისს. იხ. (მაჭარაძე 1997: 305). ეს წერილი საკუთარ წერილთან ერთად ერეკლე II-მ გაუგზავნა ნ. პანინს. დოკ. იხ. (მაჭარაძე 1997: 290).

ნურსალ-ბეგის მოქმედებაში ერთგვარი მერყეობა და ორმაგი თამაშის ნიშნებიც შეინიშნება. მან ქართველებზე შურის საძიებლად ხმალალესილ ყაზიყუმუხის ხანთან თავისი ძე გააგზავნა. ამის გამო კი ერეკლე II-ის წინაშე თავი იმით იმართლა, რომ მხოლოდ თავისი ძის გაგზავნის შემდეგ და სწორედ მისგან შეიტყო, რომ მუჰამედ ყაზიყუმუხის ხანის მიზანი საქართველოში ლაშქრობა და ამ დონისძიებაში ავარეთის ჩართვა იყო და ამიტომ ამაზე მუჰამედ ხანს მტკიცე უარით უპასუხა.¹ რუსეთ-ოსმალეთის ომის გამო კავკასიაში შექმნილი დაძაბული პოლიტიკური ვითარების პირობებში ნურსალ-ბეგმა ასევე სცადა ერეკლე II-ის წინაშე თავისი „ერთგულების“ ფასის აწევა და ამით ახალი სარგებლის მიღებაც. როდესაც სულთანმა ელჩების პირით მომთხოვა ახალციხეში ჯარით ჩასვლა და ამის გამო თქვენთან შიკრიკი გამოვგზავნე, უკან დაბრუნებულმა მომახსენა, რომ მეფემ განაცხადა, თუ ნუცალს სურს, მამულს მივცემო და ახალციხეში წასვლის განზრახვაც ამიტომ გავაუქმეო - წერდა ნურსალ-ბეგი ქართლ-კახეთის მეფეს (მაჭარაძე 1997: 305). ამრიგად, ნურსალ-ბეგმა ერთგვარი დიპლომატიური ენით ერეკლე II-ს მამულის ბოძებაც კი მოსთხოვა თავისთვის დამატებითი შემოსავლის წყაროდ. ხოლო მოგვიანებით, 1771 წლის ზაფხულში, ჩეჩნებს რუსეთის წინააღმდეგ აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა. ყიზლარის კომენტანტი ნეიმჩი ასევე იტყობინებოდა, რომ ნურსალ-ბეგი ჯარს აგროვებდა დუშეთზე (უნდა იგულისხმებოდეს თუშეთი) თავდასასხმელად (მაჭარაძე 1997: 673). გასაკვირი არ უნდა იყოს, ამ პირობებში ავარეთის ნუცალისადმი ნდობის ხარისხი ერეკლე მეფის თვალში საგრძნობლად რომ შემცირებულიყო.

1770 წლის სექტემბრიდან, ერთი მხრივ, ოსმალთა და მეორე მხრივ, სისხლის აღების მოსურნე ყაზიყუმუხელ ბელადთა ნაქეზებით ქარში დამკვიდრებული ლეკები (ეს უკანასკნელნი იმხანად შემორიგებულნი ჰყავდა ერეკლეს) კახეთის მოსაზღვრე მიწებზე იწყებენ თავდასხმას. ამის გამო მეფის წინაშე ახალი ამოცანა დგება: მყარად გადაჭრას ქარ-ბელაქნელი ლეკების საკითხი, რათა ოსმალეთთან საბრძოლო მოქმედებების წარმოებისას, თავის სამეფოზე ყველაზე მოწყვლადი მხრიდან ზურგში თავდასხმების აღკვეთა უზრუნველყო.² ქარელების საიმედო მოკავშირედ კი შაქის ხანი ჰუსეინი იყო საგულვებელი. ამის გამო ერეკლე ძალისხმევას მიმართავს

1 ვ. მაჭარაძის „მასალებში“ გამოქვეყნებულია ნურსალ-ბეგის მიერ ერეკლე II-ისათვის მიწერილი წერილის რუსული თარგმანი (მაჭარაძე 1997: 305).

2 ქარელი ლეკები „ახლა აგვეშალნენ ამ ჩვენს ახალციხეზედ წარსვლისთვის, და ფრიადის წადიერებით არიან ოსმალთ მიდგომილნი“ და „რომ ოსმალთა და დალისტენელთ შეერთებისა დიდი მიზენი ესენი არიან და შემწენი“ - წერდა ერეკლე მეფე ნ. პანინს 1770 წლის 10 ოქტომბერს და ზამთარში ქარელი ლეკების წინააღმდეგ ერთთვიან ერთობლივ ლაშქრობასაც სთავაზობდა. დოკუმენტი იხ. (მაჭარაძე 1997: 453).

ყუბის ხან ფათალისთან სამოკავშირეო ურთიერთობის დასამყარებლად („შემოსარიგებლად“), რათა ქარელ ლეკებს „მაშვედი დაძვირებოდათ და ძალი მოკლებოდათ“.

1770 წლის 2 ნოემბერს ერეკლე II რუსეთში მისივე წარგზავნილ ზაალ ორბელიანს ავალებდა, იმპერიის „პირველი მინისტრისათვის“ (გრაფ ნ. პანინისათვის) ეთხოვა, რომ შუამავლობა გაენია ქართლ-კახეთის მეფისა და ყუბის ხან ფათალის შორის ურთიერთობის მოსაგვარებლად (მაჭარაძე 1997: 485; ცაგარელი 1898: 67-68). ერეკლეს ამ დასახული მიზნის მიღწევა არ უნდა გასჭირვებოდა. ასპინძის ბრძოლაში ქართველი მეფის გამარჯვებამ ფათალი ხანის აგრესიულ გეგმებს შაქისა და ყარაბაღის სახანოების მიმართ ლაგამი ამოდო (მაჭარაძე 1983: 76). ამიტომ ყუბის ხანი კმაყოფილი უნდა დარჩენილიყო, თუკი ოსმალეთთან ბრძოლაში მიღწეული წარმატებებით ავტორიტეტამაღლებული ქართლ-კახეთის მეფე მასთან მოკავშირეობას ისურვებდა. მით უფრო, თუკი ეს კავშირი მის მიზანში ამოღებული რომელიმე ხანის წინააღმდეგ იქნებოდა მიმართული. მართლაც, ახალი ალიანსი შედგა: რუსეთის მონარქის ერთგულმა ყუბის ხანმა წერილი გამომიგზავნა, „ჩემთან ფიცით დამგვიცება“ მოინდომა და „ჩვენსა და იმას შოხის ეხთობა ამისთვის დამგვიცდაო“ - წერდა ერეკლე II გენ. სუხოტინს 1771 წლის 21 აგვისტოს (მაჭარაძე 1997: 706). „ყუბახან, ხომელი ახს ფათალი ხან, და განჯის ხანი და ჩვენ მგვიცის პიხოებით შეხიგებუდ ვახთ“ - წერდა შემდეგ წერილში ერეკლე გენ. სუხოტინს. ხოლო თუ ვის წინააღმდეგ იყო შექმნილი ახალი კოალიცია, ჩანს ერეკლეს შემდეგ სიტყვებში: „ეს უსეინ ხან ჩვენიცა და ფათალი ხანისაც და განჯის ხანისაც მტერია და ქარელეთან შეერთებულია“ (მაჭარაძე 1997: 719).

მაშასადამე, ერეკლე-ფათალის ეს კავშირი, რომელშიც განჯის ხანი მაჰმადიც ერთიანდება, შაქის ხანის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ზემოდასახელებული წერილიდან ირკვევა, რომ ყუბის ხანი და განჯის ხანი შაქის ხანის წინააღმდეგ ამხედრებას აპირებდნენ და სანამ საამისოდ ჯარს შეყრიდნენ, ერეკლესთან თბილისში შიკრიკები გამოეგზავნათ (მაჭარაძე 1997: 719), ეტყობა, იმის დასადგენად, თუ რა სახითა და დოზით მიიღებდა მეფე მონაწილეობას ამ ღონისძიებაში. აქედანვე ჩანს, რომ რეგიონის კიდევ ერთი წონიანი პოლიტიკური მოთამაშე, იბრაჰიმ ყარაბაღის ხანი ერეკლეს საიმედო მოკავშირე („ფიცით შეკხუდი“) იყო, თუმცა იბრაჰიმ ხანს, ფათალი ხანსა და განჯის ხანს შორის „დიდი გულკლება“ ანუ უკმაყოფილება ყოფილა. ამავე დროს იბრაჰიმ ხანი ჰუსეინ ხანისაც მხოლოდ „მციხე მეგობახი“ ყოფილა (მაჭარაძე 1997: 719). ამიერკავკასიელ მმართველებს შორის არსებული პოლიტიკური ურთიერთდამოკიდებულების ამ აღწერილობიდან შეიძლება დაისკვნას, რომ შაქის ხანის წინააღმდეგ მიმართულ მოსალოდნელ ომში ყარაბაღის ხანს ნეიტრალური მხარე უნდა დაეჭირა.

1771 წლის ზაფხულში გენ. ტოტლებენის შემცვლელი რუსი გენერალი სუხუტინი ერეკლეს საყვედურობს, რომ იგი აპირებდა 400 მეომრის გაგზავნას თავისი მოკავშირეებისათვის შაქის ხანის წინააღმდეგ და ამის გაკეთებას მკაცრად და შეუფერებელი ტონით უკრძალავს მეფეს (მაჭარაძე 1997: 684).¹ მართალია, ამის გამო მეფეს თავისი მოკავშირე ხანებისთვის დამხმარე ძალა აღარ გაუგზავნია,² მაგრამ ცხადი იყო, რომ ყოფილი მოკავშირეები - ერეკლე მეფე და ჰუსეინ ხანი ერთმანეთს უკვე აშკარად დაუპირისპირდნენ, ხოლო ძველი მეტოქეები - ერეკლე II და ფათალი ხანი ერთმანეთის მოკავშირეებად გადაიქცნენ.

მაშასადამე, ჰუსეინ ხანის მიერ ავარიელთა ჯარის მიწვევა ერთობლივი ლაშქრობისათვის ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ, მით უფრო, როცა ერეკლე ამ დროს თავისი ჯართურთ ახალციხეში იმყოფებოდა სალაშქროდ, სულაც არ იყო გამორიცხული. თუმცა, როგორც ვიხილეთ, ჰაბზულატ შამურზინის ცნობები არ გამართლდა. ძნელი წარმოსადგენია, ხუნძახში საგანგებო მისიით მივლენილ როტმისტრს ადგილზე მოპოვებული სადაზვერვო ცნობები ერთმანეთში ესოდენ არეოდა. სავსებით შესაძლებელია, იქ მას განგებ მიანოდეს მცდარი ინფორმაცია ლაშქრობის დროისა და მიმართულების შესახებ. მართალია, ამან ერეკლე II-ის აფორიაქება გამოიწვია და ოსმალთა წინააღმდეგ ახალციხის მხარეში სალაშქროდ მყოფი მეფე აიძულა, სასწრაფოდ თავის სამეფოში დაბრუნებულიყო მისი აღმოსავლეთი საზღვრების გასამაგრებლად, მოსალოდნელ საფრთხეს მზად რომ დახვედროდა. სამაგიეროდ, შაქელ-ავარიელთა შემახისაკენ ლაშქრობა ფათალი ხანისათვის მოულოდნელი აღმოჩნდა. მიუხედავად პირველ ეტაპზე მოპოვებული წარმატებისა, აღნიშნული ლაშქრობა, რომელსაც ავარიელთა მხრიდან ნურსალ-ბეგის

---

1 სუხოტინი მეფის მოქმედებას „გვერდზე განდგომად“ აფასებდა და აფრთხილებდა: საიმპერატორო კარმაც და მეც ვიცით, რომ თქვენ თქვენი პერსონის განდიდებისა და ახალი პროვინციების შემოერთების სურვილი გამოძრავებთ და მეფეს ცინიკურად მოუწოდებდა, „ქრისტიანობის სასარგებლოდ მოქცეულიყო“, მისი ახალი რეგიონული მოკავშირეებისათვის კი ზურგი ექცია, რათა ამ უკანასკნელთ თვითონ გაერკვიათ ერთმანეთში ურთიერთობა. საპასუხო წერილში ერეკლე II-ს თავის მართლება მოუწია: მე მხოლოდ ლეკების წინააღმდეგ ვმოქმედებ და სხვებთან „ავს მეზობლობას არავისთან გამოვიჩენთ, თუ თვით არ გამოიჩინესო“ (მაჭარაძე 1997: 704).

2 ერეკლე II-ს პირობა დაუდია, რომ მოკავშირეებს შეპირებულ ჯარს აღარ გაუგზავნიდა რუსი გენერლის მიერ შესაბამისი ნებართვის მიღებამდე, რის იმედსაც ჯერ კიდევ არ კარგავდა, ვინაიდან, მისი განცხადებით, ამ ჯარის გაგზავნას მხოლოდ ჰუსეინის სახანოში მყოფი ლეკების წინააღმდეგ აპირებდა - (მაჭარაძე 1997: 696). ჩანს, მოკავშირეებისათვის ჯარის მიშველების ნებართვა ერეკლემ ვერ მიიღო, მეტიც, მას ხანებს შორის კონფლიქტის მოგვარება დაევალა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ საამისოდ ერეკლეს თავი დიდად არ გამოუდია, ეს მის ინტერესებში არც შედიოდა, თუმცა რუსი მოხელეებისათვის უცნობებია, რომ დავალების შესასრულებლად ყველაფერი იღონა, მაგრამ მაინც ვერაფერს გახდა.

ძმა და ძე (ბულაჩ მირზა და მუჰამედ მირზა) სარდლობდნენ, საბოლოოდ მაინც მძიმე მარცხით დასრულდა, ორივე ავარიელი მეთაური კი ბრძოლის ველზე დაეცა.¹

დამონებანი:

აბდულაევი 1958: Абдуллаев Г. Б., Из истории Северо-Восточного Азербайджана в 60-80-х гг. XVIII в., Баку, 1958.

გამრეკელი 1968: Документы по взаимоотношениям Грузии с Северным Кавказом в XVIII в., Документы подобрал, подготовил к печати и предпослал им исследование В. Н. Гамрекели, Тб., 1968.

გაჯიევი 1988: Русско-дагестанские отношения в XVIII - начале XIX в. Сборник документов, под ред. В. Г. Гаджиева, Москва, 1988.

მაჭარაძე 1983: მაჭარაძე გ., ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური ურთიერთობანი აზერბაიჯანის სახანოებთან XVIII საუკუნის 60-80-იან წლებში, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია, თბ., 1783. #1.

მაჭარაძე 1988: მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III. ნაკვ. I. რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774 წლებში და საქართველო, თბ., 1988.

მაჭარაძე 1997: მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III. ნაკვ. II, რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774 წლებში და საქართველო, თბ., 1997.

მერკვილაძე 2022: მერკვილაძე დ., სამხედრო-პოლიტიკური დაპირისპირებანი სამხრეთ კავკასიის სახანოებში 1768-1774 წლებში და ერეკლე II, Scientia, III, 2022.

ორბელიანი 1981: პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბ., 1981.

ცაგარელი 1891: Грамоты 1891. Грамоты и другие исторические документы XVIII столѣтїя, относящїеся до Грузїи. Томъ I, съ 1768 по 1774 годъ. Подъ редакціей А. А. Цагарели, СПб., 1891.

ცაგარელი 1898. Грамоты и другие исторические документы XVIII столѣтїя, относящїеся до Грузїи. Томъ II, вып., I, грузинские тексты съ 1768 по 1801 годъ. Подъ редакціей А. А. Цагарели, СПб., 1898.

¹ ამ ლაშქრობისა და მისი შედეგების შესახებ უფრო დაწვრილებით იხ. (მერკვილაძე 2022: 184-184).